

Kronika

PAVLE ZIDAR
HOKUS POKUS KAPLAN

Književnost

V svojem zadnjem (zdaj že predzadnjem) delu, ki nosi naslov *Hokus pokus kaplan*, opremil Apollonio Zvest, izdala Založba Lipa 1973), nam Pavle Zidar predstavlja pet novel: *Mama*, *Hokus pokus kaplan*, *Pesnikova smrt*, *Goethe und Heine* ter *Mehki prijem*. Novele med seboj vsebinsko sicer niso povezane, družijo jih v trdno celoto enoten pristop do prvinskih življenskih vprašanj, ki žgoče bruhajo iz vsake vrstice Zidarjevega pisanja.

Tako v noticah dnevnega tiska kot v obširnejše zastavljenih ocenah literarnih revij je največ prostora in poudarka posvečenega noveli *Pesnikova smrt*, ki v njej pisatelj razkriva svoja intimna občutja ob smrti Ceneta Vipotnika. Tega dejstva niti ne bi omenjal, če ne bi prav ta novela pomenila najšibkejši strani najnovejše Zidarjeve knjige.

Tako dobro kot slabo v Zidarjevem pisanju pa neposredno izhaja iz njegovega načina umetniškega ustvarjanja. Njegovo pisanje je neusmiljeno dosledno, skoraj znanstveno raziskovanje, a hkrati do zadnjega vlakna prežeto z osebnim trpljenjem, ki z njim ne prizanaša ne sebi ne bralcu. Nevarnost tega pisanja je prav v tem, da je tako do konca dosledno, da se ne more izneveriti samo sebi. Zato so najšibkejši Zidarjeve strani prav tam, kjer zadobijo usodnostne razsežnosti problemi, ki jih tak način obravnave samo zbanalizira in zato postanejo neprepričljivi, kajti ta usodnost in patos trpljenja se izkažeta le kot mogočna konstrukcija, ki pa je vse preveč krhka, skoraj kulisa, ter ponuja bralcu tudi svoje ozadje in svojo prozornost. Velike, usodne, mogočne besede nimajo prave podlage,

trdnih tal, na katerih bi lahko pognale močne korenine, besede obvisijo v zraku. In čim bolj odločne in dokončne hočejo biti, tem lažje so in tem bolj same in puste stojijo. Življenska krčovitost se umakne patetiki, med stilom in obravnavano vsebino pride do kratkega stika. Enako se godi z usodno naravnostjo, determiniranostjo v noveli o pesnikovi smrti. Telegram, telefonski pogovor, nekaj mimogrede izmenjanih besed so prešibki nosilci za fantastično zgodbo o neizprosni logiki usode. Vročično poglobljanje in razslojevanje življenja v tej noveli Zidarja včasih zaslepi ter mu s tem zamegli celovit pogled na realnost. Tako postane žrtev lastne logike umetnik, ki je njegova strast in neutešena potreba po razkrivanju življenja vse do njegove zadnje, dokončne razsežnosti. Vendar pa brez teh pomanjkljivosti najbrž ne bi imeli Zidarjevih najzlahtnejših, najprepričljivejših strani, ki bralca zgrabijo in zapletejo v vrtnice vprašanj. Zidarjeva togotnost je zdaj silna in prvinska zdaj tiho zagrizena, a vselej vulkansko prepetajoča, naj brezobzirno koplje vase ali pa naj divje brizga energijo v svet okoli sebe. Ta temperament, ki ne priznava pravil in omejitev, ga nemalokrat vrže na raven pompoznega deklamatorstva in na mejo med intimnost ter privatnost. Po drugi strani pa prav iz tega zagona nastajajo najpretrsljivejše in hkrati najprepričljivejše umetniške izpovedi sodobne slovenske proze. Če se zdi *Pesnikova smrt* ne posebno uspel otrok Zidarjevega pisateljevega ustvarjanja, potem je treba v isti sapi poudariti, da sodi novela *Hokus pokus kaplan* prav gotovo v enega vrhov njegove proze.

Sama vsebina novele, ki je tako po obsegu kot po problematiki in izbrušenosti središče nove Zidarjeve knjige,

je skopa in preprosta. V majhno vas pride novi kaplan, naravnost iz semenišča. Novela popisuje njegov prvi »delovni« dan; pogovor s starim župnikom, pot v sosednjo faro ter mašo, ki jo ima tam, in pa obisk pri umirajočem kmetu. Že sama téma je za današnji čas in za današnje slovensko literaturo precej nenavadna. Pripomba na ovitku knjige, ki duhovnika iz Zidarjeve novele primerja z Bevkovim Čedermačem, je seveda popolnoma napačna, saj o socialno-nacionalni Bevkovi problematiki v *Hokus pokus kaplanu* ni niti sledu. Zidarja zanimajo povsem druga vprašanja. Tudi problema verovati ali ne verovati in zakaj, kar od take snovi skoraj vedno pričakujemo, v Zidarju ne najdemo. Dileme duhovnika in njegovega poslanstva se pisatelj loteva svobodno, brez predsodkov in bojazni prav zato, ker ga realna socialno-politična sfera ne zanima (kljub nekaterim ironičnim in trpkim odlomkom o naravi oblasti in oblastništva). Namreč, ne zanima ga na tisti zunanji, dnevno-politični ravni, ki vse prepogosto diktira tako pisanje literature o določenih stvareh kot tudi kritično reagiranje nanjo. Zidar se giblje zunaj tega. Fizično in duhovno nasilje oblasti, posvetne in cerkvene, sta samo posledica vzgibov v ljudeh samih. In to je podočje Zidarjevega pisanja. Človeka, njegova vprašanja, tavanja, iskanja in trpljenja skuša zgrabiti in razgaliti od znotraj, iztrgati mu hoče dušo in srce, razkriti hoče bit čustva in razuma. Rezultati, če smem uporabiti ta statistični izraz za tako intimne in osebno človeške stvari, so presenetljivi in obvezujoči. Obvezujoči za pisatelja, ki ga lastno pisanje sili vedno globlje, vedno dlje, v vedno večjo iskrenost in neposrednost, v skrajno zvestobo zapisanim besedam, ko ni več koraka nazaj, ko napisanega ni več mogoče izbrisati ali prečrtati, ko je edina možnost pristati na to, do česar se prikoplješ; in Zidar se je do tega prikopal prek strahovite razpetosti. Hkrati pa so ti rezultati ob-

vezujoči tudi za bralca, ki mora ali za vedno odložiti knjigo in pozabiti nanjo, odkloniti Zidarja v celoti ali pa z njim vred pristati na njegovo logiko, na njegovo resnico. Ne gre za to, da bi se moral bralec strinjati z vsako zapisano besedo, da bi moral vzeti za svojo vsako avtorjevo misel. Zidarjeva proza zahteva mnogo več. Pristati moraš na čisto poseben odnos do literature. Literatura tu niti ne poučuje niti ne zabava niti noče biti ogledalo družbe ali pretresljiv dokument časa. Zidarjeva proza je povabilo na skupno potovanje, polno težav in muk, kjer si moraš sam izbojevati vsako besedo posebej, kjer se moraš vedno znova odločati, pa ne za Zidarja ali proti njemu, ampak za lastno odprtost do sveta ali proti njej. Prav kakor je bilo mučno in naporno njegovo pisanje, je mučno in težavno tudi branje. Ne gre za to, ali ima Zidar prav ali ne, vprašanje je v tem, ali sprejmeš njegov izziv in stopiš v svet neprestanega vpraševanja samega sebe, ki ne pozna konca; čeprav se navidez zaustavi pred zadnjo, nepremostljivo oviro — smrtjo. Smrt je namreč tista, ki povezuje vseh pet novel knjige; vse zgodbe, čeprav po zasnovi in zunanjem dogajanju tako različne, se na koncu zasukajo v vrtinec smrti. V noveli *Mama* je to smrt devetdesetletne starke, ki se ob koncu svojega bivanja začne vračati po prehojenih stopinjah življenja; ker ne more umreti, čeprav si tega želi, skuša življenju uiti na nasprotni strani, vrača se k začetku, proti rojstvu. Novela *Goethe und Heine* je zgrajena okoli smrti starega zdravnika, ki je verjel, da bo dočakal stopetdeset let. Starec umira po eni strani poduhovljeno, med podoživljanjem poezije, po drugi strani pa je njegova smrt tako naravno neusmiljeno živalska, ko zapušča svet »hlastajoč kot zajček« (str. 257). Smrt pesnika v naslednji noveli, usodno naravno in nepreklicen konec, ki pa je hkrati tudi nadaljevanje bivanja. Potem smrt v *Hokus pokus kaplanu*, smrt starega

kmeta, ki noče umreti pred svojim pet let starejšim sosedom, zaradi vere v nekakšno biološko pravičnost, ki bi morala umiranje določati po pravičnih naravnih zakonih. In na koncu smrt triletnega otroka v noveli *Mehki prijem*, posebljena v noči, neresnična in mehka, hkrati pa nepreklicna in ostra, tako daleč od zlagane sladkobne podobe smrti — spanja, ki jo vse prepogosto srečujemo v literaturi.

Smrt je torej tista točka, okoli katere se kot nočni metulj vrti Zidarjevo ustvarjanje. »Vsak mora umreti«, pravi Zidarjev kaplan. »Vsak zase, nihče ne more namesto drugega.« (str. 163) In vendarle smrt ni tista meja, ob kateri bi se Zidar ustavil, se spoštljivo in dokončno umaknil. »On bo živel,« nadaljuje kaplan ob mrtvem starcu, »živel, in mi bomo morali nekoč umreti namesto njega, ki bo v nas. Zdaj vidim resnico: smrt je življenje, in življenje je smrt. Ni konca grehu.« (str. 164) Ves Zidarjev vzgon, bistvo in smisel njegovega pisanja-vrtanja-trpljenja bi se podrl, bi se prikazal kot neresničen in lažen, če se ne bi spopadel tudi s smrtjo. Ampak ne eshatološko, ne z željo, da bi smrt premagal, kot jo z lažjo premagujeta tako vera v večno bivanje kot vera v ideale, ki so vredni več kot življenje. Spopad s smrtjo nima zmagovalca, prav tako kot ne poraženca. Smrt vsakega človeka je tudi naša smrt, hkrati pa z njo sprejemamo nase strašno breme, namesto njega moramo živeti naprej. To ni niti zmaga niti poraz, tudi ni naša naloga ali dolžnost; to je neizprosna logika življenja, njegova edina resnica. Smrt je življenje, in življenje je smrt, se Zidarjev navidezni paradoks razreši v kruto nujnost, ki je naš edini svet. Njegovo pisanje je skoraj mrko in utrudljivo, ker ne prenese poceni, navidezni rešitev. Sploh ne prenese rešitev. Ni začetka in ni konca, samo spomnimo se novele *Mama*, kjer starka tava v vmesnem prostoru, ki je tako grozljiv prav zaradi svoje brezmeje. Samo nujnost je, vseobvladujoča

nujnost; in če hočemo komunicirati z Zidarjem, si moramo vsak trenutek iskati prostor sredi te nujnosti.

J. Zlobec

BORUT KARDELJ LAČNE ZARJE

Edina pesniška zbirka Boruta Kardelja — Lačne zarje (izbral in uredil Franc Zadavec, zbirka Nova slovenska knjiga, urednik Janez Mušič, opremil Mihajlo Šoltes, Mladinska knjiga Ljubljana 1973 str. 145) ni izšla v pesnikovi redakciji; obvezni urednikov poseg v tekstovno gradivo eksplicira zgolj njegovo komunikacijo s teksti, njegovo branje pesmi. S tem pa postane urednik hkrati uvrščevalc pesnikove pesniške zbirke v literarno zgodovino in ji s tem daje nešteto možnosti aktualizacij skozi posamezna branja.

Komunikacija s tekstom pomeni aktualizacijo ubeseditvenih razsežnosti avtorjevih tekstov: bralec aktualizira bivanjske razsežnosti pesniškega subjekta, njegove dimenzije v izpovedi, v iskanju lastne avtentičnosti in potrditve skozi tekst sam. Sledimo mu in vemo, da moremo aktualizirati le nekaj možnih in prevladujočih ubeseditvenih oblik avtorjeve eksistence; nekaj najbolj eksplicitnih, že v pasivnem branju razvidnih, skoraj brez polisemantičnih mest in zato z malo možnosti iskanja in tudi najdbe različnih prekritih pomenov besedil.

Poezija Boruta Kardelja je preveč razvidna, preveč odprta aktualizaciji posameznega branja, da bi v njej lahko našli čisto poezijo, poezijo kot predmet estetskega uživanja. Posamezne pesmi omogočajo s svojo zaprtostjo le malenkostno svobodno interpretacijo, so malo interpretabilne: število možnih pomenov v Kardeljevi pesniški zbirki je majhno, prav zaradi tega pa stopi v ospredje maloštevilnost interpretabilnih